

Ks. KRZYSZTOF SOSNA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

POWOŁANIE ŚWIECKICH W KOŚCIELE W PUBLIKACJACH AKCJI KATOLICKIEJ W II RZECZYPOSPOLITEJ

1. LAIKAT – BUDZENIE SIĘ ŚWIADOMOŚCI APOSTOLSKIEJ

„Zadania społeczne świeckich wyrażają się w ich działalności zmierzającej do odnowy społeczności doczesnej według zasad Ewangelii, w promowaniu i obronie godności człowieka i rodziny; dalej w działalności ekonomicznej, kulturalnej i politycznej”¹.

Pod koniec XX w. zwrócono szczególną uwagę na rolę świeckich, jaką mają do spełnienia w Kościele i świecie. Dokumenty Kościoła podejmujące ten problem² wskazują na trud poszukiwań tego miejsca dla laikatu. Jest to nie tylko propozycja skierowana do świeckich, ale niejako obowiązek, który wypływa z faktu przyjęcia sakramentu chrztu i bierzmowania.

Rodzące się ruchy religijne w łonie Kościoła katolickiego, a także powstające organizacje, stowarzyszenia świadczą o budzącej się świadomości apostolskiej laikatu³. Analizując polskie uwarunkowania, należy zauważyć, że sprzyja temu zjawisku upadek systemu totalitarnego, możliwość większej swobody działania, a także wzrost świadomości religijnej w grupie zaangażowanych katolików świeckich. Jak wykazują badania na terenie archidiecezji katowickiej, 8% wiernych należy do różnego rodzaju ruchów, stowarzyszeń i organizacji religijnych⁴. Towarzyszy nam jednak świadomość, że poszukiwania miejsca świeckich w Kościele to nie tylko specyfika ostatnich lat, czy owoc tylko Soboru Watykańskiego II, ale i wielu lat przed obradami soboru. Przykładem poszukiwań miejsca laikatu w Kościele jest działalność Akcji Katolickiej w okresie dwudziestolecia międzywo-

¹ J. Dyduch, *Spoleczne zadania świeckich w świetle adhortacji „Christifideles laici”*, [w:] *Program duszpasterski na rok 1994/95*, Katowice 1994, s. 275.

² Por. *Dekret o apostołstwie świeckich*. [w:] *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, wyd. 3, Poznań 1986, s. 563–627; por. również Jan Paweł II, *Christifideles laici*, adhortacja z dnia 30 XII 1988 r.

³ Por. I. Mierzwa, *Świeccy chrześcijanie*, [w:] *Słownik teologiczny*, pod red. A. Zuberbiera, Katowice 1998, s. 577–578.

⁴ Por. J. Mariński, *Kościół i parafia w świadomości diecezjan katowickich*, [w:] *Postawy społeczno-religijne mieszkańców archidiecezji katowickiej*, pod red. W. Zdaniewicza i T. Zembrzyckiego, Katowice 1999, s. 97.

jennego⁵. Pragniemy wskazać na przykładzie literatury z kręgów Akcji Katolickiej, jakie było spojrzenie na miejsce laikatu w Kościele i rolę, jaką miał do spełnienia w świetle ówczesnej myśli teologicznej.

2. LAIKAT, A ŻYCIE SPOŁECZNE

Poszukiwania miejsca dla świeckich katolików zostało niejako wymuszone przez wydarzenia historyczne. Zachodzące procesy społeczno-religijno-polityczne doprowadziły do powstania nowej rzeczywistości w świecie i Polsce. Cele i zadania, jakie stawiano przed Akcją Katolicką, podyktowane były w głównej mierze przez zagrożenia dla życia religijnego. Do zagrożeń tych zaliczano w okresie międzywojennym laicyzację⁶, liberalizm⁷, socjalizm, komunizm⁸ i modernizm⁹.

Niezależnie od wspomnianych zagrożeń następowało ożywienie życia religijnego. W XIX w. wyrazem tego był ruch odnowy liturgiczno-biblijnej, który „nie był obojętny na formowanie się świadomości religijnej”¹⁰, a w XX w. – Akcja Katolicka¹¹. Analiza materiałów formacyjnych Akcji Katolickiej pozwala dostrzec rodzącą się świadomość w kręgach kościelnych konieczności bardziej odpowiedzialnego zaangażowania się ludzi świeckich w życie Kościoła. Gorącym zwolennikiem tego był papież Pius X¹². Przyjmując jako hasło swojego pontyfikatu słowa: „odnowić wszystko

⁵ Na temat działalności Akcji Katolickiej w dwudziestolecium międzywojennym jest już dość spora literatura. Dlatego odsyłamy czytelnika do fachowych opracowań historyków. Por. M. Leszczyński, *Akcja Katolicka w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego*, Lublin, 1996; J. Dziwoki, *Akcja Katolicka w diecezji katowickiej (1925–1939)*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1992–1993, t. 25/26, s. 271–292; P. Nataneł, *Akcja Katolicka w archidiecezji krakowskiej*, [w:] *Akcja Katolicka dla świeckich*, pod. red. S. Dobrzańskiego, Kraków 1997, s. 27–44; M. Trąba, *Działalność Ligi Katolickiej i Akcji Katolickiej w Dąbrowie Górniczej w okresie międzywojennym*, [w:] *Zeszyty Pastoralne Instytutu Akcji Katolickiej Diecezji Sosnowieckiej*, t. 3, Sosnowiec 1997, s. 7–57; por. K. Jeżyna, *Akcja Katolicka w II Rzeczypospolitej*, Lublin 1996; por. M. Starczewski, *Obecność i aktywność Akcji Katolickiej w parafii w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Świeccy w Akcji*, pod. red. W. Słomki, Lublin 1996.

⁶ D. Olszewski, *Sekularyzacja*, [w:] *Słownik teologiczny...*, s. 528–530.

⁷ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży w polskich publikacjach Akcji Katolickiej w latach 1930–1939*, Warszawa 1999, s. 24–25.

⁸ Por. M. Banaszak, *Historia Kościoła*, t. 3, cz. 2, Warszawa 1991, s. 135, 352–353; por. A. Stępień, *Marksizm*, [w:] *Leksykon filozofii klasycznej*, red. naukowy J. Herbut, Lublin 1997, s. 246–348.

⁹ Por. D. Olszewski, *Modernizm*, [w:] *Słownik teologiczny...*, s. 306–307.

¹⁰ Por. K. Sosna, *Rola świeckich w postannictwie Kościoła w świetle działalności Akcji Katolickiej*, [w:] *Program duszpasterski na rok 1994/95...*, s. 554.

¹¹ Tamże.

¹² Pontyfikat Piusa X przypada na lata 1903–1914. Z. Zieliński w swojej książce mówi, że rysem jego papieskiej działalności była „pasja reformatorska” M.in. do jego działań należy nowa kodyfikacja prawa kanonicznego, co zaowocowało już po jego śmierci nowym kodeksem prawa kanonicznego w 1917 r. Przyczynił się do reformy administracji watykańskiej i do reformy liturgii. Ważne są dwa jego dekrety: o częściej komunii świętej z 1905 r. i dekret o obniżeniu wieku pierwszej Komunii świętej dzieci z 1910 r. (Z. Zieliński, *Papiestwo i papieże dwóch ostatnich wieków*, Warszawa 1983, s. 330–376).

w Chrystusie”¹³, pragnął, aby odnowić wszystko w duchu chrześcijańskim¹⁴. Odnowa ta miała się dokonywać przez działalność ludzi świeckich, żyjących w swoich rodzinach, uczestniczących w życiu społecznym, kierujących się zasadami moralności chrześcijańskiej¹⁵.

Ks. Ludwik Civardi¹⁶, wyjaśniając konieczność istnienia Akcji Katolickiej, twierdził, że „duchowieństwo nie może podobać dzisiejszym potrzebom odnowy chrześcijaństwa”¹⁷. Rola duchowieństwa została zachwiana na skutek procesów laicyzacyjnych¹⁸, dlatego niezbędne stało się wsparcie świeckich. Jego zdaniem „Akcja Katolicka powinna odnowić w duchu chrześcijańskim wszystko i wszystkich, wszystkimi możliwymi sposobami. Wszystkie sposoby, to znaczy indywidualne i wspólne, prywatne i publiczne, religijne i społeczne, materialne i duchowe”¹⁹.

Akcja Katolicka w okresie międzywojennym była silna, skoro Norman Davis określił jej działalność jako ofensywę Kościoła wobec narastających napięć politycznych i społecznych²⁰. Równocześnie poprzez działalność ludzi świeckich, angażujących się w życie społeczne, Kościół chciał uniknąć bezpośredniego angażowania się w politykę²¹.

Tak więc Akcja Katolicka miała być z jednej strony odpowiedzią na oczekiwania aktywizującego się laikatu, z drugiej zaś strony próbą poszukiwania sprzymierzeńca dla hierarchii kościelnej w działalności duszpasterskiej i sprzymierzeńców włączenia się Kościoła w życie społeczne.

3. ELEMENTY AKTYWNOŚCI LAIKATU

Po krótkim naszkicowaniu głównych założeń skoncentrujemy się teraz na roli, jaką przewidywano dla laikatu w Kościele, opierając się na literaturze z kręgów Akcji Katolickiej w II Rzeczypospolitej. Warto przeanalizować, jakie zadania miała pełnić Akcja Katolicka w Kościele, jakie wyznaczano jej miejsce w życiu społecznym, jakie były założenia w poszukiwaniu i określeniu miejsca laikatu w tej nowej rzeczywistości.

¹³ Por. P i u s X, *Il fermo proposito*, encyklika z dnia 11 VI 1905 r., [w:] *Actes de Pie X*, t. 2, Paryż 1936, s. 90.

¹⁴ Tamże, s. 92.

¹⁵ Tamże, s. 94–95.

¹⁶ Był to jeden z głównych teoretyków Akcji Katolickiej we Włoszech. Jego *Podręcznik Akcji Katolickiej* był podstawą w pracy formacyjnej członków Akcji Katolickiej w Polsce.

¹⁷ L. C i v a r d i, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. 1, tłum. A. Kiciński, Poznań 1935, s. 128.

¹⁸ Tamże, s. 129.

¹⁹ Tamże, s. 88.

²⁰ Por. N. D a v i s, *Boże igrzysko. Historia Polski*, t. 2, tłum. E. Tabakowska, Kraków 1992, s. 526–527.

²¹ Por. P i u s XI, *Ubi arcano Dei*, encyklika z dnia 23 XII 1922 r., [w:] *Actes de s.s. Pie XI*, t. 1, Paryż 1938, s. 174.

a. Źródła posłannictwa laikatu

Odpowiadając na wezwania czasu, usiłowano znaleźć uzasadnienie dla działalności laikatu zaangażowanego w życie Kościoła. Pierwszym źródłem, stanowiącym podstawę tego posłannictwa, było Pismo Święte. Należy docenić troskę twórców Akcji Katolickiej, którzy szukali podłoża ideologicznego, opierając się na objawieniu Bożym, jako istotnego przyczynku. Ks. Stanisław Bross zwracał uwagę na dwa aspekty. Jeden dotyczył „kapłaństwa powszechnego”. Swoje uzasadnienie opierał na dwóch tekstach, które stanowiły podstawę teologii laikatu: 1 P 2,4–10 i 1 Kor 12,11–27. Jak zauważa wyżej wspomniany autor, kapłaństwo powszechne w niczym nie ujmuje kapłaństwu sakramentalnemu, natomiast świeckim przypominało o tym, że mają się włączać w ofiarę, jaką składają kapłani, i łączyć ją z ofiarą samego Chrystusa²². Drugi aspekt teologii laikatu według ks. S. Brossa stanowiło apostołstwo²³. „Już u zarania dziejów Kościoła Świętego katolicy świeccy otrzymali powołanie do współpracy apostołskiej z klerem”²⁴.

Drugim źródłem tworzenia teologii laikatu w świetle publikacji Akcji Katolickiej było nauczanie papieży. Doświadczenia długich wieków istnienia Kościoła, jak również nowe uwarunkowania historyczne sprawiały, że papieże dostrzegali konieczność zaangażowania świeckich w życie Kościoła²⁵. Jakąś próbą poszukiwań były oddolne inicjatywy katolików świeckich, którzy podejmowali samorzutnie inicjatywy zaangażowania społecznego²⁶. Nie wszystkie znalazły poparcie Kościoła, jak to miało miejsce w przypadku chociażby *Action française*²⁷.

Zarówno papieże, jak i Kościół w czasie zmieniającej się rzeczywistości dostrzegali konieczność otwarcia drogi ludziom świeckim. Widząc pozytywne następstwa ich zaangażowania w świecie, jako apostołowie wartości religijnych, sami opowiadali się za koniecznością włączenia się świeckich w życie społeczne²⁸. Mimo pewnych napięć i kontrowersji na styku hierarchii kościelnej wobec zaangażowania świeckich kolejne orzeczenia z ostrożnością, ale i otwartością torowały drogę do włączenia laikatu w szeroko pojętą działalność Kościoła. Szczególne zasługi na początku tej drogi ma papież Leon XIII²⁹.

²² Por. S. Bross, *Pius XI o Akcji Katolickiej*, Poznań 1930, s. 17.

²³ W tym wypadku opierał się na całym szeregu tekstów biblijnych: Dz 9,36; 16,14; 18,24.26; 19,22.29; 20,4; 23,16–22; Rz 16,1.3.6.12.23; 1 Kor 3,6–7.22–23; 16,17.19; Kol 4,14; Flp 4,2; 2 Tym 4,20–21; Tt 3,13; Flm 1,2.

²⁴ S. Bross, *Akcja Katolicka a Polska*, Poznań 1929, s. 10.

²⁵ Świadectwem takich poglądów są dokumenty wydane przez papieży Piusa X i Piusa XI.

²⁶ Por. M. Banaś z a k, *Historia Kościoła*, t. 3..., s. 354–362; por. również M. Leszczyński, *Akcja Katolicka w archidiecezji łwowskiej...*, s. 29.

²⁷ Por. W. Kamiński, *Action française*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1985, k. 63–64.

²⁸ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 36–37.

²⁹ Tamże, s. 35.

b. Główne aspekty teologii laikatu

W procesie kształtowania się teologii laikatu w XX w. ma swoje zasługi Akcja Katolicka. Polskie publikacje z kręgu tej organizacji są dobitnym świadectwem, że dość wcześnie, jeszcze przed Soborem Watykańskim II, tworzyły się zręby myśli, które zaowocowały takimi dokumentami, jak *Dekret o apostołstwie świeckich*³⁰, czy adhortacja *Christifideles laici* Jana Pawła II³¹.

Pierwszym elementem, który wiązał się z zaangażowaniem świeckich, było kształtowanie ich właściwych postaw religijnych. Nadrzędnym celem, który miał przyświecać formacji ludzi świeckich, to panowanie Chrystusa. Idea panowania Chrystusa swój początek formacyjny zawdzięcza papieżowi Piusowi XI³². Ta myśl, przejęta przez Akcję Katolicką, stała się naczelnym celem tej organizacji. Jak pisał ks. L. Civardi, „najwyższym celem Akcji Katolickiej jest utwierdzenie Królestwa Chrystusowego”³³. W kształtowaniu postaw członków Akcji Katolickiej miało to podwójny wymiar. Pierwszy miał ukierunkowanie eklezjologiczne. „Pojęcie *Królestwo Chrystusowe* miało swoje odniesienie do pojęcia *Ciało Chrystusowe* – a co za tym idzie – do Kościoła”³⁴. Chodziło więc o wypracowanie w wierzących świadomości życia w Kościele. Drugi wymiar miał odniesienie społeczne. Chrześcijanie mieli być zaangażowani w budowanie cywilizacji chrześcijańskiej³⁵. Swoim zasięgiem miało ono obejmować wszystkie środowiska życia wierzących, a więc rodzinę, szkołę, całe społeczeństwo³⁶.

W ten sposób chrześcijanie, budując Królestwo Chrystusowe, włączali się w budowę nowego społeczeństwa. Jak wskazywał papież Pius XI, miało to służyć do rozwiązania takich problemów społecznych, jak: nastroje wrogości i nienawiści, przemoc, upadek obyczajów³⁷. Celem było przeniknięcie duchem wiary wszystkich dziedzin życia, a więc życia rodzinnego i społecznego³⁸. Takie więc zadanie zostało postawione przed Akcją Katolicką, jako organizacją, która miała wносить nową jakość w życie Kościoła i w życie społeczne, przetwarzać świadomość katolików świeckich.

Drugim elementem mającym wpływać na kształtowanie postaw życiowych laikatu to nauka Kościoła. Podstawowym źródłem miał być katechizm, rozumiany jako zbiór prawd wiary, z którego każdy wierzący miał czerpać wiedzę o wierze³⁹. Było to wcielenie w życie zasad papieża Piusa X, sformułowanych w encyklice *Il fermo proposito*, w której podkreślał ko-

³⁰ Por. *Dekret o apostołstwie świeckich...*, s. 563–627.

³¹ Jan Paweł II, *Christifideles laici...*

³² Por. Pius XI, *Ubi arcano Dei...*, s. 163.

³³ Por. L. Civardi, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. 2..., s. 24.

³⁴ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 53.

³⁵ Por. Pius X, *Il fermo proposito...*, s. 92.

³⁶ Tamże, s. 94.

³⁷ Por. Pius XI, *Ubi arcano Dei...*, s. 168.

³⁸ Tamże, s. 162.

³⁹ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 185.

nieczność poznania doktryny przez ludzi wierzących⁴⁰. Poznane i przyjęte prawdy wiary miały stanowić fundament wychowania, gdyż – jak pisała Jadwiga Zamoyska – „podstawą wychowania jest katechizm, że z wiary wypływają zasady wychowania”⁴¹.

Obok katechizmu, który zawiera treści doktrynalne, fundamentem formacji chrześcijańskiej laikatu miało być nauczanie papieży. Dotyczyło to szczególnie nauczania społecznego⁴². Przykładem podejmowania zagadnień społecznych w kręgach Akcji Katolickiej było *Studium katolickie*⁴³ poświęcone problematyce społecznej⁴⁴.

Kształtowanie człowieka wierzącego dokonuje się przez formowanie sumienia. W literaturze z kręgów Akcji Katolickiej mówiło się o urabianiu sumienia⁴⁵. Wprawdzie kształtowanie sumienia dotyczy jednostki, jednakże przez właściwe uformowanie jednostki dokonuje się przemiana całego społeczeństwa⁴⁶. Stąd tak ważna w kręgach Akcji Katolickiej stała się formacja indywidualna.

Kształtowanie sumienia członków Akcji Katolickiej miało na celu także ich urabianie, aby nie tylko poznawali zasady życia chrześcijańskiego, ale je akceptowali, a co za tym idzie – według nich żyli. Wymagania stawiane członkom Akcji Katolickiej płynęły zarówno z Dekalogu, jak i z „rad ewangelicznych, o ile dadzą się pogodzić z obowiązkami stanu”⁴⁷. Nie miało to być tylko akcyjne działanie, ale w zamierzeniach animatorów Akcji Katolickiej było to kształtowanie postaw ludzi wiary przez całe życie, bo – jak pisał ks. L. Civardi – „człowiek powinien urabiać się przez całe życie, aby wytworzyć w sobie obraz Jezusa Chrystusa, wzoru niedoścignionego”⁴⁸. W ten sposób kształtował się pewien model pracy formacyjnej członków Akcji Katolickiej. Wynika z niego, że „Akcja Katolicka nie jest akcją dla zdobywania w pierwszym rzędzie pogan dla Boga – aczkolwiek i tego zadania nie można wykluczyć – lecz przede wszystkim jej celem było nawracania katolików słabych, chwiejących się, pozyskanie ich dla pełni wiary i życia, które dał nam Bóg przez syna Jednorodzonego, a które wielu pomiędzy nas zarzuciło”⁴⁹.

Pierwszym etapem formacyjnym Akcji Katolickiej w odniesieniu do laikatu było kształtowanie postawy ludzi wierzących. Celem była autoformacja. Dopiero następnym etapem w kształtowaniu laikatu miała być praca na zewnątrz – wychodzenie naprzeciw potrzebom ewangelizacyjnym czasów.

⁴⁰ Por. P i u s X, *Il fermo proposito...*, s. 101.

⁴¹ Por. J. Z a m o y s k a, *O wychowaniu*, Poznań 1937, s. 419.

⁴² Por. S. A d a m s k i, *Eucharystia źródłem Akcji Katolickiej*, [w:] *Akcja Katolicka na I Krajowym Kongresie Eucharystycznym w Polsce*, red. S. Bross, Poznań 1930, s. 17–38.

⁴³ Na temat *Studiów katolickich* por. K. S o s n a, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 203–206.

⁴⁴ Por. *Katolicka myśl społeczna*, red. S. Bross, Poznań 1938.

⁴⁵ Por. L. C i v a r d i, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. 1..., s. 78–81.

⁴⁶ Por. K. S o s n a, *Rola świeckich w postannictwie Kościoła...*, s. 560.

⁴⁷ L. C i v a r d i, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. 1..., s. 50.

⁴⁸ Tamże, 47.

⁴⁹ S. A d a m s k i, *Podstawy pracy stowarzyszeń Akcji Katolickiej*, Poznań 1937, s. 39.

Akcja Katolicka wypracowała swój system formacyjny, który miał służyć kształtowaniu odpowiednich postaw. Polska Akcja Katolicka prowadziła formację na kilku płaszczyznach. Pierwsza obejmowała praktyki religijne: udział w liturgii, przystępowanie do sakramentów, modlitwa indywidualna czy też wspólnotowa⁵⁰, a ponadto różne formy rekolekcji⁵¹ i praktyki pobożne⁵², które spełniały swoją funkcję formacyjną.

Druga płaszczyzna miała charakter intelektualny. Jej celem było budowanie podbudowy intelektualnej laikatu. Formacja intelektualna miała swoim zasięgiem objąć nie tylko członków Akcji Katolickiej, ale szerokie rzesze laikatu polskiego. Świadectwem tego jest duża liczba publikacji⁵³ o szerokim zakresie tematycznym⁵⁴.

Trzecia płaszczyzna miała charakter luźnej formacji. Dotyczyła ona sfery życia rodzinnego, współżycia w grupach, turystyki itd. Wszystko to miało służyć kształtowaniu właściwych postaw moralnych, odpowiednich postaw społecznych.

c. Zadania świeckich w Kościele

Analizując polską literaturę z kręgów Akcji Katolickiej, można wyodrębnić zadania, jakie stawiano przed świeckimi. Zadania te wpływały z faktu przyjęcia sakramentów chrztu i bierzmowania⁵⁵.

Apostolstwo

Pierwszym zadaniem, jakie stawiano przed świeckimi, to apostołstwo⁵⁶. Bp S. Adamski, pierwszy dyrektor Akcji Katolickiej, tak określa tę organizację: „Zasadnicza treść Akcji Katolickiej i jej specjalna charakterystyka jest skryształizowana w definicji Ojca św. Piusa XI: Akcja Katolicka jest udziałem świeckich w apostołstwie hierarchicznym Kościoła katolickiego, dla obrony zasad religijnych i moralnych oraz dla rozwoju zdrowej i pozytywnej akcji społecznej pod kierownictwem hierarchii kościelnej”⁵⁷.

W myśl Akcji Katolickiej apostołstwo było obowiązkiem duchowieństwa, bo to zadanie otrzymali od Chrystusa, przez Apostołów. Natomiast

⁵⁰ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 179–184.

⁵¹ Tamże, s. 208–210.

⁵² Tamże, s. 210–211.

⁵³ Por. W. Zdaniewicz, *Akcja Katolicka*, [w:] *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce*, pod red. Cz. Strzeszewskiego, Warszawa 1981, s. 446–447.

⁵⁴ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 216–223

⁵⁵ Por. Pius XI, *Ubi arcano Dei...*, s. 167.

⁵⁶ Szeroko na ten temat można znaleźć w pracy K. Jeźnaka, *Akcja Katolicka w II Rzeczypospolitej*, Lublin 1996.

⁵⁷ S. Adamski, *Akcja Katolicka młodzieży*, Poznań 1936 (referat wygłoszony na zjeździe Katolickiego Związku Młodzieży Żeńskiej i Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Poznaniu, dnia 11 XII 1935 r.).

katolicy świeccy nie mogą być bierni, lecz powinni aktywnie włączyć się w tę działalność⁵⁸. Zwrócenie uwagi na rolę świeckich w życiu Kościoła już w pierwszej połowie XX w. zawdzięcza się papieżowi Piusowi XI. To on w encyklice *Ubi arcano Dei* wskazywał na motywy działalności apostołskiej⁵⁹. Jego encyklika stwarzała dopiero zręby Akcji Katolickiej, podłoże ideowe, ale w apostołstwie świeckich upatrywał jedno z zasadniczych jej zadań⁶⁰. „Zwrócenie uwagi na konieczność włączenia się świeckich w apostołstwo było absolutnie czymś nowym w świadomości wierzących z początkiem XX wieku”⁶¹. W publikacjach z kręgów Akcji Katolickiej podkreślano, że apostołstwo nie może być tylko obowiązkiem duchownych. Przypomniano o obowiązkach płynących z sakramentu chrztu i bierzmowania⁶², a te dotyczyły wszystkich wierzących. Tym samym stało się oczywiste, że z tych dwóch sakramentów wypływa obowiązek apostołstwa i przez nie każdy wierzący, włączony w posłannictwo Kościoła, miał być aktywnym apostołem⁶³.

Kolejne publikacje wносиły nowe elementy teologii laikatu. Bp S. Adamski na przykład pisał o katolikach świeckich, że „już nie będziecie wyłącznie tylko przedmiotem pracy Kościoła, lecz częściowo podmiotem. Otrzymacie od Chrystusa, Głowy waszej i Serca Kościoła, część tej mocy, część tej łaski, którą otrzymują papieże, biskupi, kapłani, zakony, stowarzyszenia kościelne, byście zadaniom Wam powierzonym sprostać mogli w całej pełni”⁶⁴.

Rola świeckich w posłudze ewangelizacyjnej była widziana w ścisłym związku z pracą kapłanów. Jak zauważa ks. M. Lewek, świeccy mieli się stać apostołami, pomocnikami, współpracownikami w posłannictwie apostołskim w szerzeniu królestwa Chrystusowego, świeccy więc mieli odtąd być poniekąd kapłanami, duszpasterzami, ich obowiązkiem było brać udział w posłannictwie hierarchicznym⁶⁵.

W ten sposób dość jasno ukształtował się model apostołatu świeckich. Apostołstwo, którego podmiotem stawali się świeccy, miało się dokonywać „pod ogólnym kierownictwem duchowieństwa”⁶⁶. Tę zależność podkreślano przy każdej możliwej okazji, chcąc w ten sposób „utrzymać właściwe kompetencje w apostołstwie”⁶⁷. Akcentowano, że właściwym podmiotem

⁵⁸ Por. L. C i v a r d i, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. 1..., s. 64–72.

⁵⁹ Por. P i u s X I, *Ubi arcano Dei...*, s. 167, 171.

⁶⁰ Por. W. G n i a z d o w s k i, *Apostołskie zadania Akcji Katolickiej*, „Ruch Katolicki” 1935, 7, s. 316–322.

⁶¹ Por. K. S o s n a, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 125.

⁶² Por. S. B r o s s, *Pius XI a akcja Katolicka...*, s. 16.

⁶³ Por. L. C i v a r d i, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. 1..., s. 78–81.

⁶⁴ S. A d a m s k i, *Eucharystia źródłem Akcji Katolickiej*, [w:] *Akcja Katolicka na I Krajowym Kongresie Eucharystycznym w Polsce*, red. S. Bross, Poznań 1930, s. 22–23.

⁶⁵ Por. M. L e w e k, *Akcja Katolicka w parafiach miejskich, wiejskich i mieszanych*, [w:] *Akcja Katolicka – zasady pracy*, Łódź 1930, s. 89–105.

⁶⁶ Por. H. E. W y c z a w s k i, *Ogólna sytuacja w Kościele powszechnym i w państwie polskim*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 2, red. B. Kumor, Warszawa–Poznań 1973, s. 7.

⁶⁷ Por. K. S o s n a, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 130.

apostolatu jest hierarchia kościelna, świeccy zaś są czynną pomocą w uzupełnianiu misji, jaką duchowni mają wyznaczoną przez samego Chrystusa⁶⁸. Pierwszoplanowym zadaniem laikatu było budowanie królestwa Chrystusowego na ziemi⁶⁹

Kapłaństwo powszechne

Rozważania na temat apostolstwa świeckich, ze wskazaniem na sakramenty chrztu i bierzmowania jako fundamenty, prowadziły do dalszego pogłębienia teologii laikatu. Już papież Pius XI zwracał uwagę na związek apostolstwa z „kapłaństwem powszechnym”⁷⁰. Idea kapłaństwa powszechnego wprawdzie marginalnie, ale znalazła swoje miejsce w publikacjach Akcji Katolickiej. Ks. S. Bross argumentował, że „już w zaraniu istnienia Kościoła św. katolicy świeccy otrzymali powołanie do współpracy apostolskiej z klerem, co więcej, nazwani zostali przez samego św. Piotra, pierwszego papieża »królewskim kapłaństwem«”⁷¹.

Analiza wielu publikacji z kręgu akcji Katolickiej pozwala dostrzec, jak kształtowała się idea kapłaństwa powszechnego i jak poszczególni autorzy rozbudowywali teologię laikatu. Na przykład T. Romer pisał, że „każdy wierny sprawuje w pewnym sensie *królewskie kapłaństwo* (por. 1 P 2,9). Wierni składają do ogólnego skarbcza Kościoła swoje duchowe ofiary”⁷².

Koncepcja łączenia apostolstwa z kapłaństwem powszechnym była ideą, która miała swoje podłoże już w nauczaniu papieża Piusa XI. To on w encyklice *Ubi arcano Dei* podkreślał, iż chcąc ewangelizować świat, trzeba wsparcia ludzi świeckich, którzy mogą do tego świata dotrzeć i mogą go przemienić⁷³.

Analizując rozwijającą się teologię laikatu w okresie międzywojennym w Polsce, w kręgach Akcji Katolickiej dostrzegamy rozwój podmiotowości ludzi świeckich. Jak to określił dosadnie T. Romer, świeccy nie byli już „niemym tłumem, ale żywą częścią Kościoła. Mają w nim swoje miejsce i swój głos, w który hierarchia się wsłuchuje”⁷⁴. Z kolei takie ujęcie stawiało zadania przed hierarchią kościelną liczenia się z głosem laikatu. To zagadnienie wymagałoby jednak odrębnej analizy.

Należy zauważyć, że idea kapłaństwa powszechnego wyphywała z rozważań nad naturą Kościoła, który został określony jako „Mistyczne Ciało

⁶⁸ Por. L. C i v a r d i, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. I..., s. 64–72.

⁶⁹ Tamże, s. 2.

⁷⁰ Por. P i u s X I, *Ubi arcano Dei...*, s. 170.

⁷¹ S. B r o s s, *Pius XI o Akcji Katolickiej...*, s. 10.

⁷² Por. T. R o m e r, *Prawne stanowisko i zadania katolików świeckich w Kościele*, [w:] *Postanowienie Katolickiego Związku Polskiego w świetle uchwał I Synodu Plenarnego*, red. S. Bross, Poznań 1939, s. 233–234.

⁷³ Por. P i u s X I, *Ubi arcano Dei...*, s. 162.

⁷⁴ T. R o m e r, *Prawne stanowisko i zadania katolików świeckich w Kościele...*, s. 235–237.

Chrystusa”⁷⁵. Tekstem, na którym opierano teologię laikatu, był fragment z Pierwszego Listu do Koryntian (por. 1 Kor 12,11–27), ukazujący wiernych jako żywych członków Kościoła, którzy przez sakrament chrztu i bierzmowania mają udział w kapłaństwie powszechnym⁷⁶. Nie było to tylko jakieś symboliczne zwracanie się do laikatu, ale prawdziwe poszukiwanie miejsca dla świeckich w teologii i praktyce duszpasterskiej. Jak pisał ks. S. Bross, wierzący zostają dzięki sakramentowi chrztu wyposażeni „w moc prawdziwą i stają się przezeń podmiotami lub wykonawcami pewnych czynności religijnych, które ich równocześnie łączą z kapłaństwem Chrystusa. Sakrament kapłaństwa zaś uzupełnia, potęguje niejako dzieło chrztu świętego”⁷⁷. Tenże sam autor dodaje, że „chrześcijanin, czerpiąc z tych prawd, żyje życiem nadprzyrodzonym, one kształtują go tak, że wszystko [...] nosi niejako cechę i znamię tej nauki o Mistycznym Ciele Chrystusa, w jej świetle nawet te szare codzienne obowiązki, stanowiące całą moralność indywidualną, rodzinną i społeczną, nabierają uroku i podnieci. Dla wiernych nauka o Mistycznym Ciele Chrystusowym jest źródłem natchnienia w działaniu najwznioślejszym, najpełniejszym, najwięcej ożywczym, ciągłej, wesołej i dumnej pracy”⁷⁸.

Kregi Akcji Katolickiej starały się wypracować jakiś consensus współpracy z duchowieństwem. Wobec problemów na styku duchowieństwo – Akcja Katolicka⁷⁹ należało określić relację Akcji Katolickiej do działalności Kościoła i relację członków Akcji Katolickiej do działalności duszpasterskiej duchowieństwa. Ks. S. Bross uzasadniał konieczność takiej współpracy, odwołując się do czasów apostoelskich⁸⁰. Równocześnie wskazywał, że kapłaństwo powszechne jest związane z kapłaństwem służebnym. Jak pisał, nauka „o ogólnym kapłaństwie wiernych nie czyni ujmy ni krzywdy niezrównanej, niezbywalnej władzy kapłanów, uświęconych sakramentem kapłaństwa”⁸¹.

d. Model współpracy świeckich z duchowieństwem

Współpraca laikatu z duchowieństwem była jednym z ważniejszych zadań Akcji Katolickiej. Celem było wypracowanie wspólnej płaszczyzny działalności apostoelskiej, przy równoczesnym zachowaniu kompetencji jednej i drugiej strony. Świadomość konieczności zaangażowania świeckich sprawiała, że podejmowano wysiłki, aby znaleźć miejsce dla laikatu w dzia-

⁷⁵ Tamże, s. 233–235.

⁷⁶ Por. S. Bross, *Pius XI o Akcji Katolickiej...*, s. 14–16.

⁷⁷ Tamże, s. 14.

⁷⁸ Tamże, s. 13.

⁷⁹ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 83–85.

⁸⁰ Tamże, s. 129.

⁸¹ S. Bross, *Pius XI o Akcji Katolickiej...*, s. 17.

łałości duszpasterskiej Kościoła. Po latach zklerykalizowanego modelu duszpasterstwa rodziła się potrzeba zmian, które nie tylko otworzyłyby drogę laikatowi, ale dały odpowiednie miejsce⁸².

Już w XIX w. działalność „licznych stowarzyszeń religijnych”⁸³ tworzyła pierwsze zręby aktywności świeckich. Zagadnienia takie jednak dojrzejwią bardzo długo, domagają się bowiem zmian myślenia, wchodzenia na nowe tory koncepcyjne i nowego spojrzenia na otaczającą rzeczywistość.

Koncepcja aktywności świeckich, wypracowana w kręgach Akcji Katolickiej, dalej utrzymywała nadrzędną rolę hierarchii kościelnej. Definicja Akcji Katolickiej, którą podaje bp S. Adamski, akcentuje tę kierowniczą rolę duchowieństwa. Píše, że „Akcja Katolicka jest udziałem świeckich w apostołstwie hierarchicznym Kościoła katolickiego, dla obrony zasad religijnych i moralnych oraz dla rozwoju zdrowej i pożytecznej akcji społecznej pod kierownictwem hierarchii kościelnej”⁸⁴. Było to jednak ciągle poszukiwanie tej wspólnej płaszczyzny współpracy. Jak pisał ks. S. Bross, „hierarchia i laikat spotykają się do wspólnego dzieła kształtowania życia na zasadach Ewangelii”⁸⁵. Papież Pius X i Pius XI w swoich dokumentach podkreślali konieczność takiej współpracy⁸⁶, która miała zaowocować konsolidacją wysiłków kleru i laikatu w odnowie życia chrześcijańskiego⁸⁷. Wysiłki te miały służyć podejmowaniu w imieniu Kościoła takich spraw, jak: apostołstwo, służba na rzecz pokoju, dzieła miłosierdzia, pomoc biednym⁸⁸. Wysiłki więc miały iść w kierunku wsparcia hierarchii kościelnej w działalności na rzecz dobra ludzkości. „W ten sposób rodziła się nowa świadomość Kościoła, w którym swoje miejsce mieli świeccy jako podmiot apostołstwa”⁸⁹.

Działalność Akcji Katolickiej przyczyniła się do wypracowania pewnej nowej koncepcji duszpasterskiej. Była to odpowiedź na wezwanie czasu. Wobec procesów laicyzacyjnych, od czasów renesansu, poprzez rewolucję francuską, świeccy kojarzyli się z dechrystianizacją. To powodowało w Kościele lęk przed udziałem świeckich w apostołstwie. Natomiast nowa koncepcja, wyrastająca w środowiskach Akcji Katolickiej, podkreślała konieczność współpracy, partnerstwa duchownych z laikatem, wyznaczała im wręcz miejsce w apostołstwie Kościoła⁹⁰.

⁸² Por. K. Jeżyna, *Akcja Katolicka w II Rzeczypospolitej...*, s. 85–86.

⁸³ M. Leszczyński, *Akcja Katolicka w archidiecezji lwowskiej...*, s. 23.

⁸⁴ S. Adamski, *Akcja Katolicka młodzieży...*

⁸⁵ S. Bross, *Wstęp*, [w:] *Posłannictwo katolicyzmu polskiego...*, s. VII.

⁸⁶ Por. Pius X, *Il fermo proposito...*, s. 94; por. również Pius XI, *Ubi arcano Dei...*, s. 166.

⁸⁷ Por. Pius XI, *Ubi arcano Dei...*, s. 162–163.

⁸⁸ Tamże, s. 167–177.

⁸⁹ K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 92.

⁹⁰ Por. L. Civarði, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, cz. I..., s. 14; por. również E. Szramek, *Diecezja i parafia w Prawie Kanonicznym i w uchwałach I Polskiego Synodu Plenarnego*, [w:] *Posłannictwo katolicyzmu polskiego...*, s. 58–75; por. również J. Kłoczowski, L. Müllerowa, *W dwudziestym stuleciu (1918–1939)...*, s. 325; por. również D. Olszewski, *Dzieje chrześcijaństwa w zarysie*, Katowice 1983, s. 239.

Nie była to jeszcze koncepcja, jaka znana jest po Soborze Watykańskim II. Dlatego zadanie świeckich było ciągle tylko pomocnicze. Jak zauważa ks. D. Olszewski, było to jeszcze „zbyt paternalistyczne pojmowanie laikatu”⁹¹. Należy jednak docenić te wysiłki poszukujące miejsca laikatu w działalności Kościoła⁹².

Teologia laikatu nie była rozwinięta, a powstające koncepcje budziły pewne obawy⁹³, z uzasadnionych zresztą przyczyn, o których była mowa wcześniej. Wydaje się jednak, że była to właściwa droga do zrozumienia pewnych idei, czy myśli, które stopniowo dojrzywały. W Akcji Katolickiej znalazły się praktyczne rozwiązania myśli papieży, którzy czerpiąc doświadczenia z różnych ruchów w Kościele, starali się wносить do jego nauki nowe elementy, ale nie po to, by zniszczyć stare, ale po to, by je budować, czy może rozbudować, starając się równocześnie o to, aby dać dobre, solidne, dobrze podbudowane fundamenty teologiczne⁹⁴.

Ks. D. Olszewski zauważa, że paralelnie do rozwoju form praktycznej działalności Akcji Katolickiej dokonywała się ewolucja refleksji doktrynalnej nad „rolą świeckich w Kościele i świecie, co idzie w parze z głębokimi przeobrażeniami wewnątrzkościelnymi, aktywizującymi świeckich katolików”⁹⁵.

Działalność Akcji Katolickiej w okresie międzywojennym stopniowo przyczyniała się do nowego spojrzenia na laikat. Kler stawał wobec nowej rzeczywistości. J. Kłoczowski, oceniając wzajemne relacje duchownych i świeckich, zauważa, że dokonał się postęp właśnie dzięki Akcji Katolickiej, a może raczej w samej Akcji Katolickiej. Następowало przełamanie barier i uprzedzeń na rzecz większego zrozumienia dla sprawy wspólnej działalności duszpasterskiej. Świeccy przejmowali w Kościele właściwe im zadanie, a duchowni okazywali coraz więcej zaufania świeckim⁹⁶. Świadectwem tego są liczne publikacje podejmujące to zagadnienie⁹⁷

⁹¹ D. Olszewski, *Dzieje chrześcijaństwa w zarysie...*, s. 239.

⁹² Por. W. Pniok, *Apostolstwo świeckich w nauce i historii Kościoła*, „Ruch Katolicki” 1936, 7, s. 297–311.

⁹³ Por. K. Sosna, *Chrześcijański model wychowania młodzieży...*, s. 34.

⁹⁴ Tenże, *Rola świeckich w posłannictwie Kościoła...*, s. 569.

⁹⁵ D. Olszewski, *Dzieje chrześcijaństwa w zarysie...*, s. 239

⁹⁶ Por. J. Kłoczowski, L. Müllerowa, *W dwudziestym stuleciu (1918–1980)...*, s. 325.

⁹⁷ Por. *Akcja Katolicka dla świeckich*, pod red. S. Dobrzańskiego, Kraków 1997; P. Kirslein, *Laicy w Kościele dawniej i dziś*, „Ruch Katolicki” 1939, 9, s. 67–72; K. Kowalski, *Zadania mężów katolickich w apostołstwie Akcji Katolickiej*, „Ruch Katolicki” 1934, 4, s. 521–524.

LAIENBERUFUNG IN DER KIRCHE AUS DER SICHT DER VERÖFFENTLICHUNGEN DER KATHOLISCHEN AKTION IN DER 2. REPUBLIK

Z u s a m m e n f a s s u n g

1918–1939 war die Katholische Aktion in Polen eine offizielle Organisation. In ihren Grundsätzen sollte sie als eine Organisation katholischer Laien gelten, die in enger Zusammenarbeit mit Kirchenhierarchie war. Die in den Grundsätzen verfolgten Ziele und gestellten Aufgaben wurden schon vorher von den Päpsten Pius X und Pius XI formuliert.

Die katholischen Laien, die sich aktiv für die Organisationstätigkeit der Katholischen Aktion eingesetzt haben, trugen zur Erneuerung des religiösen Lebens bei. Der aktive Einsatz betraf zwei Dimensionen. Die erste nahm Bezug auf das Privatleben und hatte zum Ziel, das religiöse Leben jedes Aktionsmitgliedes zu gestalten. Der auf verschiedene Art und Weise vertiefte Glaube sollte im Familienleben und im gesellschaftlichen Leben wiedergespiegelt werden.

Die zweite Dimension umfasste dagegen die Sphäre des gesellschaftlichen Lebens, die durch eigene persönliche Arbeit beeinflusst werden sollte. Der Einfluss wurde auf alle Bereiche des gesellschaftlichen Lebens ausgeübt, d.h. auf Familie, Schule sowie auf das politische und das wirtschaftliche Leben.

Der Schwerpunkt wurde besonders auf das Apostolat gelegt, das als ein Weg verstanden wurde, sich auf vielfältige Formen des gesellschaftlichen Lebens auszuwirken. Diese Idee kam aus dem bewusst werdenden Laikat, der Verantwortung für die Kirche und der Notwendigkeit, die Geistlichen bei der apostolischen Arbeit zur unterstützen, die außerstande waren, als Seelsorger in allen Milieus tätig zu sein. Dank der sozialen Aktivität der Laien bestand die Chance, auf die gesellschaftlich-politischen Änderungen einzuwirken, die in der ersten Hälfte des 20. Jhs. vor sich gingen.